

Zabedněnost

Když velmi zhruba shrnu obecnou situaci posledních padesáti let u nás, nezbyvá mi než konstatovat, že zabednění, které doslova i obrazně přinesl nástup Hitlera ukončilo éru našeho napojení na Evropské a světové dění. Od té doby (později sice už ne pod Hitlerem, ale jinými výtečníky) zabednění nebylo dovoleno se zprostit. Až do konce 80 let jsme tedy žili v oborech psychologie, psychoterapie, psychiatrie, sociální práce a příbuzných oborech, stejně jako v jejich společenských konsekvencích, prakticky zcela zabednění proti vnějšímu světu. Zabedněním občas proniknul nějaký paprsek a přinesl odlesk svobodného světa. Například v 60. letech. I když pražské jaro nemělo prakticky nic, mimo časové shody, společného s bouřlivými 60. léty ve světě. Přesto sem, díky určitému uvolnění, pronikla řada textů, nápadů a názorů, které působily jako zázraky. Některým šťastlivcům se podařilo z ciziny přivést nové věci: skupinovou terapii, komunitní výcvik psychoterapeutů, rodinnou terapii. Vzápětí byl ovšem celý systém zabednění úspěšně zakonzervován.

Jesliže zde byly z této obecné situace výjimky a lidé osvícení, pak to byly výjimky, budiž jim všechna čest a sláva, ale jako výjimky netvořili převládající trend, který mám v této úvaze na mysli. Všeobecná zabedněnost byla nesmírně důkladná a stále ještě její důsledky přežívají. Zásadním důsledkem naší zabedněnosti byla (a je) naše kolektivní neúčast na myšlenkovém kvasu, tříbení a vyjasňování, který se vždy znovu odehrával s příchodem nových témat, mezi nimiž namátkou připomínám:

- obecná teorie systémů a kybernetika
- hnutí rodinné terapie
- social welfare
- feminismus, rovnoprávnost, vztah k menšinám
- vzpoura proti establishmentu - studentské bouře, konec vietnamské války
- hledání nových modelů - sexuální revoluce, hippies, drogy (přinesly neuvěřitelnou otevřenost v popisování toho, co člověk je a co chce - vyjadřování pocitů)
- kriminalizace rasismu a normalizace homosexuality
- antipsychiatrie, vztah psychiatrie a moci, smysl diagnosy a izolace pacienta
- obrat k jazyku, postmoderní ideologie
- ekologie, globální uvažování, omezování se, ekologie mysli - Bateson
- nástup konstruktivismu

Každé z těchto nedůsledně vybraných témat se rodilo v bouřích mnoha diskusí, odborných, veřejných i politických. Každé toto téma přineslo nesčetně příležitosti k tříbení názorů, vyjadřování postojů, popisům potřebných způsobů jednání a především přineslo spousty podnětů k rozvoji myšlení a kultury myšlení. Jinými slovy příležitosti k vnitřnímu přerodu. Při těchto příležitostech se lidé mohli (a museli) rozhodovat jak se k tomu či onomu postaví, protože veřejnosti přístupné diskuse ozřejmily, že není jedno, co si kdo o tom kterém tématu myslí. Že dost dobře není možné si o všem myslet všechno a o čemkoli nic. Jinými slovy, diskuse nutily každého, kdo se s nimi chtěl setkat, aby zaujal stanovisko, naučil se je obhajovat a vysvětlovat. Kdo se s těmito tématy potýkal, učil se, že nikoli shoda je cílem, ale respekt k odlišosti, zodpovědné zkoumání názorů druhého a především nutnost věcem rozumět do hloubky.

Povrchní zdání, kterým se v Čechách opíjíme, že totiž řešení takových témat máme buď v malíčku, nebo už dávno za sebou, se mstí. První velký průšvih se dnes ukazuje u rasismu, kde jsme se tvářili, že se nás netýká. To bylo možné jen proto, že jsme toto téma nediskutovali a neměli vůbec vyslovené, natož vytříbené názory. Dnes se jasně ukazuje, že politici veřejně říkají slova, která by jinde použili pouze skini. A dokonce to nikomu ani nepřijde. Jestliže jsme dnes na posledním místě v hodnocení přijatelnosti podmínek pro cikány, je to důsledkem ne-reflektování vlastní zabedněnosti.

Právě tak feminismus obvykle bereme s úsměškem jako americký extremismus, s kterým jsme se dávno vyrovnali například tím, že čeština důsledně rozlišuje rod všech gramatických jmen. Naopak, takové diskuse o utlačování menšin, nerovnoprávném postavení, naprosto nevhodných způsobech chování, ty nás teprve čekají. Rozkošný překlad pana Škvoreckého – harašení - naneštěstí zastřel tlak na změny, které feminismus ukázal jako potřebné ve vzájemném lidském chování. Nejen mezi muži a ženami, ale všeobecně. Slušnost, vstřícnost a pozitivost se u nás považují za cosi hloupého, obtěžujícího a tak se na člověka utrhují krobánští úředníci, pracovníci odpovědní za poskytování peněz potřebným hledají způsoby a záminky, jak je nevyplatit (možná, že není dobré toho tolik nabízet, ale to je o něčem jiném), ověřují se nároky, majetky, kádrové profily atd. To všechno souvisí s feminismem, který přinesl nejen harašení, ale především pozornost vůči způsobům vzájemného chování, postojům a předpoklům, které konstituují moc, normy a hranice tolerance. Právě tak upozornil na potřebu nazývat věci pravými jmény.

Antipsychiatrie je dnes vnímána jako cosi dávno vyřízeného a dokonce zneužívána jako hanlivé označení každého, kdo by jen nazančil, že ne všechno je v pořádku. Fašismus tohoto ražení se nám hluboko zažral pod kůži a budeme jej jen těžko vyhánět. Jak dobře se hodí taková metla tam, kde chybí znalost celé tematiky. Antipsychiatrie, která se zdaleka netýká jen psychiatrie, probírala mimo jiné téma, s nímž dnes zápolí všechny instituce určené k poskytování služeb lidem, totiž téma moci. Jak úžasně vykutálené způsoby vzájemného působení jsou

používány ve vztazích mezi pracovníky mnohých zařízení, jak složité pletichy a souvislosti jsou schopni na sebe vymýšlet, to je jen jedním zvnějšněním toho, jak se pak asi chovají také ke klientům.

Strach a zapšklost, obava se projevit a říci otevřeně svůj odborný názor, je podporována běžnou zkušeností, že na odborný názor u nás není zvykem reagovat jiným odborným názorem a vědeckou polemikou, ale uštěpačností, podrazy, osobními poznámkami a tisíci jiných věcí, s nimiž odbornost a odborná úroveň tohoto názoru vůbec nesouvisí a mají jediný smysl - odradit mluvčího, aby náhodou neřekl něco, v čem by bylo zrno pravdy, nad níž by se muselo přemýšlet, a nedej bože, také dojít ke změně názoru.

V sociální práci je normální a prakticky nikdo se nad tím nepozastaví, že diagnostikovaná schizorenička přijde o své dítě pouze z titulu své diagnózy. Je zcela normální, když děti jsou ochraňovány před špatnostmi, které na nich páchají rodiče tím, že jsou od těchto rodičů izolovány, místo aby se posílily schopnosti rodiny žít přijatelnými způsoby. Je normální, aby sociální pracovníci a priori podezírali své klienty, že chtějí sociálních služeb zneužívat? Je normální, že na jednu stranu se nějaká dávka, či služba vyhlásí jako nároková a současně se udělá vše pro to, aby získání tohoto nároku bylo co možná nejsložitější (přidavky na děti)? Taková ambivalence, na jednu stranu sociální, na druhou stranu asociální, je věcí, o níž se nevedou žádné řeči.

V psychoterapii je to velmi podobné Ne, že bychom o dění ve světě neslyšeli a nevěděli vůbec nic. Ale to, co se k nám nejčastěji dostalo, byly z kontextu vytržené, izolované části diskusí a my je z nouze brali jako hotové celky. O jednotlivých psychoterapeutických školách bylo běžné se dočíst na několika málo stránkách a hned to začít dělat. Dostat se k monografii byl zázrak. Chudoba podnětů a hlad po nich nás svedly k tomu, že všechno, co bylo k dispozici, bylo dobré. V tom je také jedna z příčin, že jsme docela zapoměli na hledání pravdy jako výsledku vážné spolupráce, vzájemného odpovědného studia – pravdy jako výsledku diskuse, pročištěné vzájemnou kritikou a kritice čelící. Zapoměli jsme nikoli z lenosti či hlouposti, ale z nevědomosti - jak odpovědně studovat, co říká druhý. Jak také kritizovat, když neznáme pořádně ani své ani to druhé a naopak jsme vděční za každý drobet informace. Nesnadno kritizovat tam, kde nic pořádně nevíme. Jak také vést kritiku, když ji nelze opřít o znalost předmětu, dovednost kritického myšlení a disciplinovanou důslednost ve sledování výchozích předpokladů.

Dělali jsme s tím to nejlepší, co se dalo. Takže všechno, co bylo dostupné jsme se snažili přečíst, nastudovat, naučit se to dělat atd. A protože toho bylo tak málo, v zásadě kdo chtěl, tak to mohl stačit. Důsledkem bylo, že sotva se kdo něčemu přiučil, hned to také dělal a šířil dál. Jenomže nikdo nic neuměl pořádně, čímž se pomáhání zařadilo do série typických socialistických vlastností, kde nic nelepí, nic nemá barvu a nic není dotažené do konce. Pomáhání bylo snůškou jednotlivých praktik, které si pracovníci skládali podle takových chimér jako je zralá osobnost a podobně, prostě proto, že žádná lepší měřítko nebyla k dispozici. Naše absence na bohatých diskuzích, názorových střetnutích a kritických polemikách nad nesčetnými tématy, nás dnes nijak neomlouvá, stejně jako nelze omluvit žáka, že chyběl, když se probíralo sčítání, a tak ho prostě neumí. Vstoupili jsme do otevřeného světa, kde taková omluva neplatí.

Katastrofální nedostatek informací spolu s absencí intelektuálních soubojů se nyní po padesáti letech děsivě vyjevuje v kontaktu s otevřeným světem.

Důsledky shrnuté heslovitě a s trochou nadsázky:

- nikdo nic neumí pořádně
- všichni chtějí všechno stihnout, všechno se naučit se a vstřebat
- nejsme vycvičení domýšlet souvislosti zvolených premis
- neumíme odělit osobní zhnusenost od stanovování norem
- neumíme jednat o věci bez ohledu na jejího nositele
- chybí ochota přijmout odpovědnost za zvolenou formu práce

Řekněme si na rovinu, že naše eklekticko integrativní zkušenost byla z nouze cnost a ani trochu nemá cenu ji vydávat za skvělý výdobytek specifických podmínek, kterým bychom mohli obohatit již poněkud otupělý západ. Důsledkem naší zabeđenosti bylo, že namísto abychom se jakýkoli jeden předmět našeho pomáhání naučili pořádně, umíme jich devatero a pak není divu, že desátá je bída. Z čiré bídy, nouze a osamocení jsme splácali páté přes deváté a tvářili se, že to tak má být. Nemá. Přestaňme se tvářit, že to je nějaká přednost. Prostě se to tak stalo. Nyní jde o to, jak dál.

Jednou z možností je návrat ke zdrojům našich vlastních představ o profesi, o práních, předpokladech předsudcích, postojích, teoriích, mýtech a lžích, kterými sami tuto představu živíme. Jde to vědět, z jakých předpokladů vycházíme, proč jsme je zvolili a kam nás vedou. A to nejsme zvyklí dělat.